
Erik Lundberg 1907–1987

Efter Gunnar Myrdals död i våras var Erik Lundberg den siste kvarvarande av Stockholmsskolans ekonomer, den siste som kunde säga med Fänrik Ståls ord: "Därom kan jag ge besked, ty jag var med." I och med Eriks bortgång den 14 september 1987 avslutas en viktig epok i svensk ekonomisk forskning, och Stockholmsskolan blir helt och hållet ett ämne för doktrinhistorien.

Erik Lundberg föddes 1907 i en familj med långa akademiska och intel-

lektuella traditioner. Fadern var den välkände statistikern och försäkringsdirektören Filip Lundberg (1876–1965). Farfadern hade varit lektor i matematik i Uppsala men dött vid unga år några månader före Filips födelse. Filip Lundbergs mor tillhörde den kända ämbets- och lärdomssläkten Almquist, och genom henne kom således Erik Lundberg att bli släkt med författaren Carl Jonas Love Almquist. Det kan nämnas att det almquistiska arvet kan spåras på flera

håll bland Stockholmsskolans nationalekonomer; även Dag Hammar skjöld's mor var född Almquist.

”Fakta utan teori”

Under åren kring 1930 var de flesta av Stockholms nationalekonomer sysselsatta med ett stort projekt vid Socialvetenskapliga institutet vid Stockholms högskola. Under professor Gösta Bagges ledning gav man ut det stora verket *Wages, Cost of Living and National Income in Sweden 1860–1930*, ett projekt som i huvudsak finansierades med Rockefeller-pengar och som skapade försörjning för en hel generation av begåvade unga ekonomer i början av deras karriärer. Projektet var av renodlat deskriptiv karaktär. Man sökte inte förklara någonting eller pröva några mer eller mindre djupsinniga teorier; vad man strävade efter var helt enkelt att bygga upp en databas med historisk statistik.

Erik Lundbergs arbete under dessa år resulterade dels i den 600-sidiga volymen *Wages in Sweden, 1860–1930 Part One* (1933), som han under Bagges överinseende skrev tillsammans med Ingvar Svennilson, dels i licentiatavhandlingen ”Om begreppet ekonomisk jämvikt” (*Ekonomisk Tidskrift* 1930). Dessa två arbeten kan sägas peka framåt mot hans framtida forskargärning. *Wages in Sweden* får då representera hans starka empiriska läggning och hans klara ovilja att binda sig för några bestämda och entydiga teoretiska konstruktioner – en inriktning som så småningom kom att alltmer dominera hans arbete och stundtals nästan ta sig uttryck i ”teorifientlighet”. Licentiatavhandlingen, å andra sidan, får då sägas representera hans starka teoretiska och analytiska begåvning, och pekar framåt mot doktorsavhandlingen från 1937.¹

Under åren 1931–1933 studerade Erik Lundberg i USA, där han bl a träffade den amerikanske ekonomen Wesley C Mitchell, grundaren av National Bureau of Economic Research, vars forskningsprogram har sammanfattats i slagordet ”Measurement without theory”. Detta motto kan tolkas så att forskarens uppgift är att studera verkligheten utan de skygglappar som skapas av ett överdrivet teoretiserande. USA-resan blev betydelsefull i flera avseenden, och kanske främst genom att den befäste Lundberg i hans syn på empirisk contra teoretisk forskning². Den kom också att få betydelse för hans doktorsavhandling, som, fastän den är rent teoretisk, påverkats av Mitchells syn på konjunkturcykeln.

Sekvensanalys

Doktorsavhandlingen, *Studies in the Theory of Economic Expansion*, blev färdig i december 1936, det vill säga ungefär nio månader efter det att Keynes' *General Theory* kom från trycket, och gjorde Erik Lundberg världsberömd. Medan Keynes i sin *General Theory* hade betraktat det ekonomiska systemet som *statiskt*, handlade Lundbergs bok om hur en makroekonomi utvecklas *över tiden*. Det viktiga bidraget rymms inom de sista åttio sidorna i boken; där finns de berömda räkneexempel (”gunghästar”) som visar hur konjunkturcykler kan uppstå inom ramen för en keynesiansk teori som formulerats i termer av en ”sekvensanalys”, dvs i en dynamisk modell.

Studies in the Theory of Economic Expansion fick snabbt betydelse för

¹ Se Henriksson [1987].

² För en redovisning av vad USA-åren innebar för honom, se hans bidrag i *Konjunkturinstitutet 50 år* [1987].

den vetenskapliga diskussionen av konjunkturförloppet. Tidigare författare hade visserligen varit inne på tankar som liknade Lundbergs. Men ingen hade så övertygande visat, med konkreta räkneexempel, hur konjunkturcykler kunde uppstå. Senare författare kom att analysera de dynamiska frågeställningarna på ett analytiskt mer välformulerat sätt – man kan t ex nämna Harrods *Towards a Dynamic Economics* (1948) och Hicks' *A Contribution to the Trade Cycle* (1950) – men Erik Lundbergs bok framstod hela tiden som en viktig inspirationskälla, och det var symptomatiskt att en ny upplaga gavs ut 1955 av det amerikanska bokförlaget Kelley & Millman i dess serie *Reprints of Economic Classics*. Som en indikator på bokens betydelse kan man ta Joseph Schumpeters vitsord i hans magistrala verk *History of Economic Analysis*:

"Erik Lundberg's *Studies in the Theory of Economic Expansion* (1937) appeared a year after Keynes's *General Theory*, took full account of the latter, and contains explicit acknowledgment of its 'stimulating influence'. But no work of this range and depth can, within a single year, be formed by an outside influence unless its author has arrived at somewhat similar conclusions by himself. In addition, Wicksell's influence is much more obvious than Keynes's, and Lundberg's work, both in methods and results, differs sufficiently from Keynes's to put his fundamental independence from the latter beyond doubt. Indeed, except for effectiveness of presentation, we might well speak of superiority, especially (but not only) because Lundberg tackled from the first the problem of sequence which had to be done for Keynes by followers."³

Ett av de tidigaste resultaten av "gunghästkalkylerna" i avhandlingens nionde kapitel var att Harvard-professorn Alvin Hansen gav en begåvad ung student med goda matema-

tikkunskaper i uppgift att formalisera Lundbergs resonemang. Studenten, som var 23 år gammal, hette Paul Samuelson, och resultatet blev den berömda artikeln om interaktionen mellan multiplikatorn och acceleratoren som utgjorde Samuelsons internationella genombrott.⁴ En intressant fråga i detta sammanhang är varför inte Lundberg själv gjorde denna formalisering. För att kunna beräkna de numeriska värden på konsumtion, nationalinkomst m m som han har i sina exempel måste han först ha formulerat de explicita ekvationerna. Samuelsons insats var att han genom strategiska förenklingar reducerade dessa ekvationer till en differensekvation som beskriver nationalinkomstens utveckling, löste denna och analyserade dess stabilitetsegenskaper. Detta är rent matematiskt ganska enkelt – när man väl har kommit på idén – och Lundberg själv hade faktiskt tagit två betyg i matematik. Dessutom var hans far filosofie doktor, och hans bror filosofie licentiat, i statistik; bägge dessa visste mycket väl hur man löser linjära differensekvationer av andra graden. Historien pekar möjligen på en skillnad i forskningsfilosofi mellan två ekonomer. Samuelson drevs uppenbarligen av tanken att frilägga den grundläggande mekanismen; bakom de till synes komplicerade dynamiska sambanden måste det ligga en enkel, fundamental princip,

³ Schumpeter [1954, s 1173 f]. Lundberg själv har försökt tona ner detta oversvallande beröm genom att påpeka att Schumpeters "i mitt tycke överdrivna hyllning till min avhandling bottnar i någon sorts rivalitet till Keynes om att vara den tidens mest inflytelserika nationalekonom. Det måste ha berett Schumpeter ett visst nöje att på detta sätt använda en bok av en okänd ekonom i en avrok av världen som redskap för att visa att doktrinhistoriskt sett behövs inte det väsentliga i "General Theory" uppfattas som något epokgörande nytt". Se Lundberg [1960, s 197].

⁴ Samuelson [1939].

som kanske kunde fångas i en klar och pedagogisk formel. Lundberg, däremot, nöjde sig med att illustrera olika förlopp; fanns det överhuvudtaget någon princip bakom den mångfald av dynamiska mönster som växte fram i räkneexemplen så var den förmodligen så komplicerad att det inte var någon idé att försöka frilägga den. Det var troligen en ovilja mot att göra de strategiska förenklarna som fordras för att åstadkomma en utvecklingsbar – och undervisningsbar – teori, som här förhindrade Lundberg att ge ett *definitivt* bidrag, som kunde leva vidare som en självständig teori.

Konjunkturer och konflikter

Doktorsavhandlingen framstår idag inte bara som Erik Lundbergs viktigaste vetenskapliga bidrag – den kom också att bli hans sista teoretiska arbete. 1937 knöts han som ledande ekonom till det nystartade Konjunkturinstitutet och utgav där *Konjunkturläget hösten 1937* som blev inledningen till KIs skriftserie. På KI, vars chef han blev 1946, utvecklade han de kalkyler över inflationsgap i ekonomin som kom att bli institutets kännetecken under slutet av 1940-talet.⁵

Åren på KI blev dock långtifrån problemfria. Lundberg hade 1944 tilldelats professors namn och innehade från 1946 en personlig professur vid Stockholms högskola, och hans syn på KI som ett självständigt, akademiskt forskningsinstitut kom så småningom i konflikt med Kanslihusets syn på KI som ett finansministern underställt ämbetsverk. Konflikten rörde delvis saker som låg direkt under KIs ansvarsområde, t ex olika inflationsprognoser. Men den vidgades snabbt till att handla om de mer principiella frågor som så livligt diskuterades under planhushållningsmotståndets år – och Kanslihusets ekonomer tyckte att

det blev alltmer betänkligt när chefen för ett statligt ämbetsverk framförde åsikter som kunde tolkas som politiska debattinlägg.⁶

Konflikten kulminerade 1953 i och med publiceringen av *Konjunkturer och ekonomisk politik*. Boken, i vilken Erik Lundberg samlat sina erfarenheter av och sina forskningar kring den ekonomiska politiken, väckte ett mycket stort uppeende. Den innehöll, förutom de historiska återblickarna och det omfattande siffermaterialet, en skarp kritik av regeringens ekonomiska politik, och det är knappast förvånande att den försvårade Lundbergs ställning som chef för Konjunkturinstitutet.⁷ Även den akademiska debatten blev mycket livlig, och boken torde vara unik i det avseendet att ett helt nummer av *Ekonomisk Tidskrift* (nr 4 1953) ägnades åt en diskussion av dess fel och förtjänster.

När man idag, efter 35 år, läser *Konjunkturer och ekonomisk politik* finner man att den har bevarat förvånansvärt mycket av sin aktualitet. Boken har kanske blivit föråldrad i den meningen att den grundläggande keynesianska teori som ligger bakom många av de stabiliseringspolitiska resonemangen visat sig lida av allvarliga brister, men boken är samtidigt fylld

⁵ Se Berg [1987].

⁶ Diskussionen kom att handla om många olika frågor och väckte tidtals ett mycket livligt intresse. En karakteristik av Lundbergs insatser i debatten om den nya sysselsättningspolitiken har getts av Leif Lewin [1967, s 371]: "Mest ingående var den kritik, som Erik Lundberg framförde, och därmed startade ett lysande meningsutbyte mellan honom och Rehn. Mycket få replikkäften om den ekonomiska politiken har i så hög grad som detta utmärkts av stringenta problemställningar, konsekventa och orädda resonemang, arlig vilja att förstå och klart redovisade politiska värderingar."

⁷ För en redogörelse för de konflikter som så småningom ledde till hans avgång, se *Konjunkturinstitutet 50 år* [1987].

av många skarpsynta observationer och insiktsfulla tankar som ständigt känns lika aktuella. Som ett exempel kan nämnas resonemanget om prisreglering och övervinster (s 490); i enlighet med Stockholmsskolans traditioner betonar Lundberg de dynamiska aspekterna:

"Den ekonomiska utvecklingens dynamik innebar, att det ständigt uppstår "hål" i prisbildningen i form av vinster och vinst-möjligheter på grund av förändringar i efterfrågan och kostnadsförhållanden, tekniska innovationer, nya betingelser för export och import o s v. Dessa "hål" fylls igen därigenom att företag dirigerar om sin aktivitet och gör investeringar i avsikt att ta tillvara dessa vinstchanser.... Ser man dynamiken i det enskilda näringslivets expansion ur denna synpunkt, ter sig en mycket effektiv priskontroll som en fara. Om nämligen prisregleringen verkligen skulle lyckas att få till stånd en omedelbar eller mycket snabb anpassning av priserna till förändrade kostnadsförhållanden, så att det aldrig hinner uppstå övernormala vinster på olika punkter - eller ens förväntningar om sådana - ja då skulle visserligen ett jämviktskriterium för prisbildningen formellt uppfyllas, men den omriktning av produktion och investering som svarar haremot, skulle eventuellt inte komma till stånd."

Doktorsavhandlingen, med dess keynesianskt inspirerade ojämaviktsteori, betonade den fria marknadens makroekonomiska instabilitet. Konjunktur-boken betonar däremot den ekonomiska politikens, och då i synnerhet finanspolitikens och regleringspolitikens, begränsningar och brister. Mellan dessa två ståndpunkter ligger en tidrymd av sexton år. Man kan säga att Erik Lundberg under dessa år utvecklades från en energisk och ekonomisk-politiskt optimistisk ung man till en medelålders skeptiker med förstahandserfarenheter av de politiska beslutsprocesserna och av praktisk ekonomisk politik.

Redan långt innan han lämnade Konjunkturinstitutet 1955 var Erik

Lundberg verksam i den akademiska världen, först som professor vid Stockholms universitet fram till 1965 och därefter vid Handelshögskolan i Stockholm fram till pensioneringen 1974. När man försöker utvärdera hans insatser för den ekonomiska vetenskapen i Sverige kan man inte blunda för att hans verksamhet som akademisk lärare och handledare inte ledde till lika lysande resultat som hans egen forskning. Under sina sammanlagt 28 år som professor hade han endast ett fåtal egentliga elever, och av dessa var det ännu färre som efter erhållen doktorsgrad valde att fortsätta på den akademiska banan.

Detta har han gemensamt med de flesta av Stockholmsskolans ledande män, som genomgående var mer intresserade av att ta en direkt och aktiv del i den ekonomiska politiken än att utbilda nya generationer av ekonomer. 1930-talet kännetecknades i hög utsträckning av en anda av social ingenjörskonst, inom såväl arkitekturen och samhällsplaneringen som inom vetenskapen, och den nya makroteorin utgjorde härvidlag inget undantag. Mot den bakgrunden är det knappast förvånande att många inom Stockholmsskolan var utpräglade intelligensaristokrater. Hos Myrdal tog detta sig närmast uttryck i en "farbroderlig" övermänniskoattityd, medan den känsla av utvaldhet som lyser fram i t ex Dag Hammarskjölds *Vägmärken* är av ett mer komplicerat slag. Erik Lundbergs sunda förnuft, humor och självironi skyddade honom mot sådana överslag. Hans inställning till samhällsekonomin och de vetenskapliga problemens komplexitet var avgjort ödmjuk - men han fann likväl ofta ett stort nöje i att briljera med sin intellektuella rörlighet. För den som inte nära kände honom kunde hans ironi lätt uppfattas som spydighet, och hans vilja att ställa in-

vanda föreställningar – även de egna – på huvudet som brist på egen övertygelse. Men detta var ett vilseledande intryck. Erik var en extremt vänlig, ja god, människa, och hans liberala samhällssyn var grundmurad.

I vissa fall kom Eriks ironi att inte enbart drabba statsråd och generaldirektörer, utan även osäkra och oerfarna studerande, som inte alltid kände sig stärkta i sitt självförtroende i samvaron med den mäktige och berömde professorn. Man kan här inte utesluta möjligheten att Eriks uppträdande ytterst bottnade i en egen osäkerhet. I den 1969 publicerade minnesskriften om Filip Lundberg ger Erik en karakteristik av sin far som också kan uppfattas som ett porträtt av honom själv.⁸

”Fars skämtlygne kunde ibland och inte så sällan bli sarkastiskt och personligt sårande för den utsatte. Inte av elakhet utan därför att Far blev ivrig att driva skämtet och hade föga sinne för att delinkventen kunde bli djupt sårad. Jag har själv bittra erfarenheter av Fars sarkastiska skämtlygne”.

Allokering och tillväxt

I *Konjunkturer och ekonomisk politik* spelade resonemangen om effektiviteten och marknadernas funktionssätt en stor roll. Bokens viktigaste bidrag var att den systematiskt diskuterade stabiliseringspolitikens allokeringseffekter – ett vid den tiden starkt försummat forskningsområde. Allokeringsproblemen kom alltmer att syselsätta Erik Lundberg under den senare hälften av 1950-talet, och han fick riktiga tillfällen – bl a inom det 1948 bildade Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) – att diskutera näringslivets problem med företagare runt om i landet. Resultatet blev boken *Produktivitet och räntabilitet* (1961), som innehåller en exposé över den ekonomiska tillväxtens me-

kanismer. I synnerhet betonas spridningen i räntabilitet mellan olika företag, och boken diskuterar utförligt den ekonomiska tillväxt som inte beror på ökade insatser av kapital och arbete, utan på vad vi söker fånga under beteckningen teknisk utveckling – en faktor som Lundberg dekomponerade som starkt disaggregerade allokeringsvinster (i stor utsträckning inom företagen). Det är t ex i denna bok som den i litteraturen så välkända ”Horndaleffekten”, dvs det faktum att produktiviteten förbättras genom vad som i senare amerikansk litteratur kallas ”learning by doing”, först presenteras.

1968 publicerade Lundberg sitt mest ambitiösa arbete efter konjunktur-boken, nämligen *Instability and Economic Growth*. Boken var en komparativ studie och innehöll en bred diskussion av tillväxtens karaktär, stabilitet och villkor i fjorton länder, med detaljerade studier av England, Sverige, Nederländerna, Japan, USA och Kanada. Den var avsedd att bli något av ett *magnum opus*, och den fick ett tämligen positivt mottagande av den internationella forskarvärlden. Boken kom dock aldrig att få någon riktigt stor betydelse, och den blev troligen något av en besvikelse för sin författare. Man kan kanske säga att boken snabbt drabbades av den obsolens som på några års sikt tenderar att drabba alla empiriska arbeten som bygger på korta tidsserier över konjunktur- och tillväxtförlopp, såvida arbetena inte innehåller teoretiska eller metodologiska innovationer.

Frågeställningarna är mycket omfattande. Titeln syftar på en av dem, nämligen huruvida det finns något enkelt samband mellan instabilitet och

⁸ Grenholm [1969], s 66.

tillväxt; slutsatsen är att sådana samband inte finns. De redovisade siffrorna ger exempel på alla tänkbara kombinationer av tillväxttakt och grad av instabilitet. En del tankar från *Produktivitet och räntabilitet* utvecklas, t ex diskussionen om hur kreditregleringar och dåligt fungerande kapitalmarknader kan låsa in resurser i improduktiva branscher. I diskussionen av de stabiliseringspolitiska erfarenheterna i Sverige kommer Lundberg med en slutsats som vi idag, med 1970-talets stabiliseringspolitiska fiasco i färskt minne, läser med fascination (s 256): "One conclusion from this discussion of the monetary and fiscal policy efforts in Sweden since around 1953 is that there has been only a limited success in reaching stabilization aims." Idag betraktar vi ju 1950-talet och första hälften av 1960-talet som den keynesianska stabiliseringspolitikens gyllene tid, när allt fungerade så fantastiskt bra. Men allting är förstas relativt, och Erik Lundberg hade 1968 ännu större krav på stabiliseringspolitiken, medan lutttrade åttioalister har förlorat mycket av dessa ambitioner. Men man ska också ha klart för sig att Lundberg räknade med att en mer framgångsrik stabiliseringspolitik skulle åstadkommas genom en *mindre* grad av interventioner och "fine tuning" än vad som verkligen varit fallet.

Vår ledande nationalekonom

Under större delen av efterkrigstiden kom Erik Lundberg att uppfattas som den främste företrädaren för svensk nationalekonomi. Som ordförande i International Economic Association (1968-71), som preses i Vetenskapsakademien (1973-76) och som ordförande i Nobelkommittén för ekonomi (1974-79) fyllde han med sällsynt fallenhet och finess också de många re-

presentativa uppgifter som föll på hans lott. Han åldrades med stil och värdighet, och han blev i stor utsträckning den svenska nationalekonomins ansikte utåt.

Samtidigt var han ständigt aktiv inom forskning och debatt. Hans ärlighet och integritet i denna debatt är värda att sättas upp som ideal också för kommande generationer av samhällsforskare. Som ledare för SNS Konjunkturråd (1974-82) kom han automatiskt att hamna i diskussionens centrum i december varje år, när Konjunkturrådets rapport publicerades. I efterhand kan man nog säga att han hade otur med tidsanpassningen. För ett nyinrättat konjunkturråd är det naturligtvis populärare att föreslå expansiva åtgärder än åtstramande, och idag kan man nog ställa sig tveksam till en del av de åtgärder som föreslogs vid 1970-talets mitt.⁹ Men det är lätt att vara efterklok; på den tiden förespråkade så gott som hela ekonomkåren en keynesiansk politik som idag delvis måste betecknas som naiv.

Erik Lundberg var hela sitt liv skeptisk mot de senaste teoretiska landvinningarna. Det var både en styrka och en svaghet hos honom. Svagheten blir idag tydligast när man läser hans mest ambitiösa skrifter. En enhetlig jämviktsteoretisk ram kan om inte annat tjäna som ett pedagogiskt hjälpmedel, en fast punkt att hänga upp framställningen på. Lundbergs böcker är ofta svårlästa; man saknar den röda tråden, och myllret av sakuppgifter ger ibland ett något rapsodiskt intryck.¹⁰ Styrkan i hans skeptiska inställning är naturligtvis att ett sådant hållningssätt medger stor flexibilitet och en öppenhet för nya idéer. Erik

⁹ Se t ex Persson [1983], s 251 f.

¹⁰ För en diskussion av detta med anledning av böckerna från 1980-talet, se Jonung [1984].

Lundberg ägde i hög grad en sådan öppenhet, och det var helt naturligt att Nobelkommittén under hans ordförandeskap tilldelade Milton Friedman Nobelpriset 1976. Då hade den ekonomiska vetenskapen sedan något decennium slagit in på helt andra vägar än de Erik Lundberg var med och stakade ut på 1930-talet.

ASSAR LINDBECK
MATS PERSSON

Referenser

- Berg, C, [1987], "Utvecklingen av de svenska bidragen till inflationsgapsanalysen", i *Konjunkturinstitutet 50 år*.
- Friedman, M, [1950], "Wesley C Mitchell as an Economic Theorist". *Journal of Political Economy*, Vol 58, No 6.
- Grenholm, Å, [1969], *Filip Lundberg. Förgrundsmän i svensk livförsäkring*. Svenska Livförsäkringsbolags Förening, Stockholm.
- Henriksson, R, [1987], "Towards the Accelerator-Multiplier Prototype". Uppsats presenterad vid The History of Economics Society Conference i Boston den 19-22 juni 1987 (stencil).
- Jonung, L, [1984], "Ekonomiska kriser förr och nu". *Ekonomisk Debatt*, Årg 12, nr 4.
- Konjunkturinstitutet 50 år* [1987]. En jubileumsskrift under redaktion av R Henriksson (under utgivning).
- Lewin, L, [1967], *Planhushållningsdebatten*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Lundberg, E, [1960], "Att begripa Keynes och forstå andra". *Ekonomisk Tidskrift*, Årg 62, nr 3.
- Persson, M, [1983], "Feldstein om keynesianismen". *Ekonomisk Debatt*, Årg 11, nr 3.
- Samuelson, P A, [1939], "Interactions between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration". *The Review of Economics and Statistics*. May.
- Schumpeter, J A, [1954], *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, Oxford.